

ภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร

LEADERSHIP IN LEARNING MANAGEMENT OF EXPERT LEVEL TEACHERS, A SMALL SECONDARY SCHOOL IN MUKDAHAN PROVINCE

เดชาธร บงศ์บุตร^{1*} อัญชลี แก้วกัญญา² อรุณี บงศ์บุตร³

Dechathon Bongboot¹, Aunchalee Kaewkanya², Arunee Bongboot³

¹ โรงเรียนบึงกาฬ อำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ 38000, ประเทศไทย

¹ Bungkan School, Mueng Bueng Kan, Beung Kan 38000, Thailand

² โรงเรียนหอคำพิทยาสรรค์ อำเภอเมืองบึงกาฬ จังหวัดบึงกาฬ 38000, ประเทศไทย

² Hokhampit school, Mueng Bueng Kan, Beung Kan, 38000, Thailand

³ โรงเรียนบ้านท่าก้อ อำเภอกาฬสินธุ์ จังหวัดสกลนคร 47170, ประเทศไทย

³ Tha Kon school, Tha Kon, Akat Amnuai, Sakon Nakon, 47170, Thailand

*Corresponding Author E-mail : Dechathon.Bo63@snru.ac.th

Received: November 15, 2020; Revised: December 27, 2021; Accepted February 08, 2022

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร 2) ศึกษาเงื่อนไขปัจจัยการมีภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study) โดยเลือกประเภทของวิธีการศึกษาแบบ ศึกษา เหตุการณ์เฉพาะ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ โรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร จำนวน 1 คน เครื่องมือที่ใช้วิจัย คือ ตัวผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญ แบบบันทึกการสัมภาษณ์ และรายงานการวิจัย แบบพรรณนา (Description) ผลการวิจัยพบว่า 1. องค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร มีทั้งหมด 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนรู้ 2) ด้านความเข้าใจและความสามารถในการพัฒนาหลักสูตร 3) ด้านการวัดและประเมินผล 4) ด้านการพัฒนาตนเองและเพื่อนครู และ 5) ด้านการเป็นบุคคลแห่งการเปลี่ยนแปลง 2. เงื่อนไขปัจจัยการมีภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็ก ในจังหวัดมุกดาหาร โดยแบ่งเป็น 2 ปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านบุคคล ประกอบด้วย การปรับตัวและระยะเวลา และ 2) ปัจจัยด้านระบบการบริหารจัดการ ประกอบด้วย กลยุทธ์การบริหารจัดการและรูปแบบการบริหารจัดการ

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ ครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ วิจัยแบบกรณีศึกษา

ABSTRACT

The purposes of this research were: 1) to study the factor of Leadership in learning management of Expert Level Teachers, a small Secondary school in Mukdahan Province, 2) to study the condition of the factor for Leadership in learning management of Expert Level Teachers, a small Secondary school in Mukdahan Province. The qualitative case study methodology was applied by selecting a case study with a Situation Analysis. The key informants were 1 of Expert Level Teachers in a small Secondary school in Mukdahan Province. The research tools were interview forms. The findings were as follows: 1. Leadership components of learning management of teachers with academic standing Secondary There are 5 variables in small schools in Mukdahan Province, namely 1) knowledge and ability to manage to learn 2) understanding and ability to develop curriculum 3) measurement and evaluation 4) self and peer development teachers and 5) the aspect of being a person of change 2. Conditions and factors of leadership in learning management of teachers with academic standing Secondary Small schools in Mukdahan Province are divided into 2 factors that contribute to the leadership in learning management of teachers with academic standing as experts: 1) personal factors, adaptation, and duration, and 2) management system factors, consisting of Management Strategy and Management Style.

Keywords: Leadership in Learning Management, Expert Level Teacher, Case Study.

บทนำ

กรอบแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552 - 2561) เน้นการจัดการศึกษาให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยมีต้องปรับปรุงแก้ไขอย่างเป็นระบบไม่ใช่เพียงแก้ไขจุดใดจุดหนึ่งเท่านั้น ซึ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพคน และพัฒนาระบบการบริหารจัดการสู่ระดับสากล กระทรวงศึกษาธิการจึงเป็นหน่วยงานหลักที่มุ่งเน้นปฏิรูปการศึกษา และการเรียนรู้อย่างเป็นระบบใน 4 ประเด็นหลัก คือ พัฒนาคนไทยยุคใหม่ โดยปรับกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ให้นักเรียนสามารถพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ พัฒนาคุณภาพครูยุคใหม่ พัฒนาสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ใหม่ และพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการใหม่ โดยปรับระบบบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพให้เกิดความคล่องตัวเพื่อเพิ่มโอกาสทางการศึกษา และส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษา (ทวีศักดิ์ ยศธาและคณะ, 2558, น. 69) แต่ยังคงพบปัญหาในชั้นเรียนมากมายที่เกี่ยวข้องกับจัดการเรียนรู้ของครู เช่น ปัญหาที่เกิดจากนักเรียนประกอบด้วย ด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย และด้านทักษะพิสัย ได้แก่ ความรู้และทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เจตคติต่อการเรียนหรือรายวิชาต่าง ๆ ความรับผิดชอบ วินัยในการเรียน รูปแบบการเรียน ความถนัด ตลอดจนทักษะในการทำงาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีปัญหาเกี่ยวกับตัวผู้สอน เช่น ความพร้อมในการสอนความรู้ความสามารถในเนื้อหาวิชา เทคนิคการสอน ทักษะการใช้เทคโนโลยีในการสอน การทดลองใช้นวัตกรรมหรือรูปแบบการสอน การวัดและประเมินผลการเรียนการสอน เป็นต้น ดังนั้นเพื่อการแก้ปัญหา ครูจำเป็นต้องออกแบบการจัดการเรียนรู้ที่เป็นระบบซึ่งมีองค์ประกอบคือจุดประสงค์การเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ความสำเร็จในการออกแบบการจัดการเรียนรู้ จึงขึ้นอยู่กับ “ความสอดคล้อง” (Congruence) ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จะต้องช่วยสนับสนุนซึ่งกันและกัน สามารถทำงานอย่างสอดคล้องกันอย่างมีเป้าหมาย เพื่อแก้ปัญหาหรือเพื่อบรรลุเป้าหมายทางการศึกษา โดยเฉพาะการทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ (เฉลิมลาภ ทองอาจ, 2555, น. 3-5) และครูเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ครูในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติงานด้านการจัดการเรียนรู้

และมีหน้าที่ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในระดับสถานศึกษาจึงจำเป็นต้องพัฒนาตนเองหรือได้รับการพัฒนาให้มีคุณลักษณะที่เหมาะสมทั้งด้านความรู้ ด้านพฤติกรรมและด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในด้านการจัดการเรียนรู้ นอกจากคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้นครูที่ดีจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ด้านภาวะผู้นำด้านการจัดการเรียนรู้ (อนันตดา ขาวนา, 2556, น. 4-5) ซึ่งภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครู เป็นการพัฒนาครูให้สร้างองค์ความรู้ขึ้นเองครูต้องคิดและสร้างสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นในโรงเรียนและในชุมชน ครูต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งมีความสามารถด้านการวิจัย บทบาทสำคัญของครูในการทำกิจกรรมทางการศึกษา นอกจากจะทำตามแนวทางของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้วยังต้องคิดและทำขึ้นเองภายในโรงเรียน และท้องถิ่นของตนเอง ทั้งหลักสูตรการสอนและกิจกรรมของโรงเรียน ด้วยเหตุนี้ครูจึงจำเป็นต้องปรับตัว พัฒนาและส่งเสริมความก้าวหน้าของตนเอง (ไพฑูริย์ สนิลรัตน์, 2549, หน้า 5-6)

จากปัญหาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยได้เล็งเห็นความสำคัญของภาวะผู้นำในการจัดการเรียนรู้ จึงมีความสนใจที่จะศึกษาภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็กจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเป็นบุคคลต้นแบบผู้ที่มีผลงานดีเด่นที่ประสพผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์และได้รับการันตีทั้งความรู้และความสามารถในบริหารจัดการชั้นเรียนและการจัดการเรียนรู้ผู้เรียน จนได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ผลการวิจัยในครั้งนี้สามารถนำมาใช้เพื่อป้องกันข้อบกพร่องและเงื่อนไขปัจจัยการมีภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูและเป็นแนวทางในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ของครูซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาระบบการศึกษาให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขปัจจัยการมีภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยเกี่ยวกับองค์ประกอบและเงื่อนไขปัจจัยการมีภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหารองค์ประกอบหลัก ใช้แนวคิดของ อารมณ์ ใจเที่ยง (2550, น. 84); กษมา วรวรรณ ณ อุษยา (2550, น. 39-41); สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553, น.50); อาภารัตน์ ราชพัฒน์ (2554, หน้า 20); ฐิติมา ไชยมหา (2556, น.17); จารุภัทร บุญส่ง (2556, น. 172-174); รัชฎาพร พิมพิชัย (2556, น. 200); รังสรรค์ สุทาร์มย์ (2556, น.16); อนันตดา ขาวนา (2556, น. 15-16); ศิริพร กุลสานต์ (2557, น. 11); Krug (1992 อ้างถึงใน ศิริพร กุลสานต์, 2557, น.48 – 49); ไชยเนตร กรมธรรมมา (2559, น. 948-956); ประภาดา คนคล่อง (2560, น.287-288) และจิรวดี ทวีโชติ (2561, น. 170-171) มีองค์ประกอบภาวะผู้นำ 5 ด้าน คือ 1.1 ด้านความรู้ความสามารถในการสอน 1.2 ด้านความเข้าใจและความสามารถในการพัฒนาหลักสูตร 1.3 ด้านการวัดและประเมินผล 1.4 ด้านการพัฒนาตนเองและเพื่อนครู 1.5 ด้านการเป็นบุคคลแห่งการเปลี่ยนแปลง และมีเงื่อนไขการมีภาวะผู้นำ 2 ปัจจัย คือ 2.1 ปัจจัยด้านบุคคล และ 2.2 ปัจจัยด้านระบบการบริหารจัดการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ โรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็ก ในจังหวัดมุกดาหารในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นวิจัยแบบกรณีศึกษา (Case Study) โดยเลือกประเภทของวิธีการศึกษา แบบกรณีศึกษา (Types of Case Study) คือ Situation Analysis เป็นการศึกษาแบบกรณีศึกษา ที่ศึกษาเหตุการณ์เฉพาะ โดยอาศัยมุมมองที่แตกต่างหลากหลาย จากการแสดงบทบาท และพฤติกรรมของครู (ตนเอง) ที่ส่งผลให้เกิดภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูจนได้รับ วิทยฐานะเชี่ยวชาญในโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็ก จังหวัดมุกดาหาร มีรายละเอียดของการดำเนินการวิจัยในแต่ละระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาก่อนลงภาคสนาม

1.1 การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ ภาวะผู้นำครู พฤติกรรมการสอนของครูที่มีประสิทธิภาพ องค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครู หลักเกณฑ์การประเมิน วิทยฐานะเชี่ยวชาญ สายครูผู้สอน การจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนขนาดเล็ก ระดับมัธยมศึกษา รวมทั้งรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) ด้านองค์ประกอบและเงื่อนไขปัจจัยที่เกิดขึ้นกับกลุ่มตัวอย่างงานวิจัย โดยศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ เพื่อนำมากำหนดกรอบในจัดทำเครื่องมือจัดเก็บข้อมูล ประกอบด้วย การสังเกตและแนวคำถามในการสัมภาษณ์

1.2 การเลือกกรณีศึกษา

ผู้วิจัยได้คัดเลือกกรณีศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

ใช้หลักการเลือกตัวอย่างแบบมีกฎเกณฑ์ (Criterion Sampling) โดยการคัดเลือกครูในจังหวัดมุกดาหาร ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ตามหนังสือสำนักงาน ก.ค.ศ. ที่ ศธ 0206.3/ว 13 ลงวันที่ 1 สิงหาคม 2556 เรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการให้ข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาผู้มีผลงานดีเด่นที่ประสบผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์ มีหรือเลื่อนวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ซึ่งครูที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการดังกล่าว ระดับมัธยมศึกษา ประเภทโรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร มี 1 ราย คือ นางสาว A (นามสมมติ) ครูโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร

1.3 การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพนั้น คือ ตัวผู้วิจัยเอง และเอกสารเก็บข้อมูลภาคสนาม พร้อมได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือ คือ แบบบันทึกการสัมภาษณ์งานวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ โรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็ก ในจังหวัดมุกดาหาร”

1.4 การเตรียมตัวในการศึกษาภาคสนาม

เมื่อผู้วิจัยได้รับการอนุญาตให้ทำการวิจัยในเรื่อง ภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ โรงเรียนมัธยมศึกษา ในจังหวัดมุกดาหาร แล้วได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1.4.1 ผู้วิจัยขอหนังสือจากสถานที่ทำงานต้นสังกัดของผู้วิจัย ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดมุกดาหาร เพื่อขอหนังสือขอความอนุเคราะห์ไปยังผู้อำนวยการโรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร ที่ได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างไว้ เพื่อเข้าไปทำการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.4.2 ผู้วิจัยกำหนดระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามของกรณีศึกษา

1.4.3 ผู้วิจัยทำความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการ ขั้นตอน และประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูล ด้วยการสัมภาษณ์ ใช้แบบประเมิน และจากการวิเคราะห์เอกสาร

1.4.4 จัดเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ สมุดบันทึก แฟ้มเก็บรวบรวมข้อมูลและเอกสาร กล้องถ่ายภาพ เครื่องสำเนาเอกสาร ฯลฯ

1.5 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยได้สร้างเครื่องมือ คือ แบบสัมภาษณ์ กึ่งโครงสร้าง และผ่านการตรวจสอบค่าความเที่ยงตรงจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว และนำมาเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ

ระยะที่ 2 การศึกษาภาคสนาม

2.1 แผนการศึกษาภาคสนาม

ผู้วิจัยได้กำหนดแผนในการศึกษาภาคสนาม ระยะเวลาในการดำเนินการศึกษา และแผนการเข้าถึงข้อมูล เพื่อให้การลงภาคสนามเกิดประสิทธิภาพ และได้ข้อมูลที่ครบถ้วนเกี่ยวกับภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ โรงเรียนมัธยมศึกษา ในจังหวัดมุกดาหาร โดยแบบแผนการศึกษาดังตาราง ต่อไปนี้

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	แหล่งข้อมูล
1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร	สัมภาษณ์ครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ	1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2. ครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ โรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขปัจจัยการมีภาวะผู้นำการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร		

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน ครอบคลุม และเพื่อตอบปัญหาวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด วิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

2.2.1 การวิเคราะห์เอกสาร โดยผู้วิจัยศึกษาเอกสารและใช้ข้อมูลประกอบการศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร

2) เพื่อศึกษาเงื่อนไขปัจจัยการมีภาวะผู้นำการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร

2.2.2 การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากบุคคลหลากหลายกลุ่มซึ่งอยู่ในสภาพความเป็นจริงนั้น บุคคลมีความแตกต่างกันทางด้านภูมิหลัง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งอย่างเป็นทางการ (Formal Interview) และไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยผู้วิจัยเน้นการพูดคุยแบบธรรมชาติเป็นกันเองเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลมีความเชื่อมั่นในผู้วิจัยและให้ข้อมูลได้มากที่สุด โดยวิธีการ ดังนี้ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2561, น. 74 - 95)

1. การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) โดยการสัมภาษณ์ผู้วิจัย ได้กำหนดประเด็นในการศึกษาอย่างกว้าง ๆ เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลมีอิสระในการตอบ

2. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ (Informal Interview) โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้บริหารโรงเรียน คณะครูบุคลากรของโรงเรียน ครูแกนนำ นักเรียนแกนนำ ด้วยการกำหนดกรอบการสัมภาษณ์อย่างกว้าง ๆ ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ

1) แบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบของผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถตอบคำถามได้อย่างเต็มที่และอิสระ

2) แบบมีจุดสนใจเฉพาะหรือแบบเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องการ

3) แบบตะล่อมกลมกล่อมเกลา เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้ทราบความรู้สึกนึกคิดและทัศนคติของคนที่อยู่ในสนามที่มีต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยต้องระมัดระวังคำถามเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลเปิดเผยข้อมูลให้มากที่สุด

4) สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เป็นการสัมภาษณ์ในกรณีที่เฉพาะบางเรื่องที่มีผู้รู้และอธิบายได้

ระยะที่ 3 การจัดกระทำข้อมูล

หลังจากผู้วิจัยได้เข้าสู่สนามเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพแล้ว ขั้นตอนที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการไปพร้อม ๆ กันกับการเก็บข้อมูลคือการจัดกระทำข้อมูล ได้แก่ การลดทอนข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอข้อมูลที่ได้ออกมาวิเคราะห์หามาเขียนรายงานตามแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2561, หน้า 128 - 155) โดยมีขั้นตอนในการจัดกระทำข้อมูลมีลักษณะและรายละเอียด ดังนี้

1. การลดทอนข้อมูล

ในการศึกษาภาคสนามในแต่ละครั้งผู้วิจัยได้จัดบันทึกข้อมูลภาคสนามแบบละเอียด (Full field note) หลังจากนั้นผู้วิจัยได้นำบันทึกมาอ่านทบทวนและพิจารณาว่า ข้อมูลที่ได้มีความเกี่ยวข้องกับประเด็นในการศึกษาในแง่ใดบ้าง แล้วนำมาเรียบเรียงเขียนเป็นประเด็นในการศึกษาเอาไว้ให้ชัดเจน เช่น ลักษณะการปฏิบัติงานของผู้รับผิดชอบในกิจกรรมหรือโครงการคุณธรรม เป็นต้น นอกจากนั้นผู้วิจัยได้เพิ่มเติมข้อคิดเห็นหรือประเด็นต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องนั้น ๆ แล้วจัดเก็บเข้าแฟ้มเป็นระเบียบเพื่อความสะดวกในการใช้ข้อมูล

2. การตรวจสอบข้อมูล

ในระหว่างที่รวบรวมเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยได้ทำการทดสอบความถูกต้อง และครบถ้วนของข้อมูลที่ได้มาทั้งด้านความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่น โดยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation)

2.1 การตรวจสอบด้านความครบถ้วนของข้อมูล (Data Triangulation) เมื่อผู้วิจัยรวบรวมเก็บข้อมูลมาแล้วจึงทำการพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ได้มานั้นมีความถูกต้องหรือไม่อย่างไร โดยทำการตรวจสอบจากแหล่งที่มาของข้อมูลซึ่ง ได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลเพื่อเป็นการตรวจสอบด้านความถูกต้องของข้อมูลว่าเมื่อเวลาต่างกัน สถานที่ต่างกัน ผู้ให้ข้อมูลต่างกัน และบุคคลต่างกัน ข้อมูลที่ได้มาจะยังเหมือนกันหรือไม่

2.2 ตรวจสอบด้านความเป็นจริงของข้อมูล ผู้วิจัยได้ใช้การตรวจสอบความเป็นจริงของข้อมูลด้วยวิธีการรวบรวมเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยใช้วิธีการรวบรวมเก็บข้อมูลในเรื่องเดียวกันอย่างหลากหลายวิธี ได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร

2.3 การตรวจสอบด้านความเที่ยงตรงและความเชื่อมั่นของข้อมูล ผู้วิจัยได้ตรวจสอบจากการวิเคราะห์ข้อมูลโดยข้อมูลที่รวบรวมเก็บแล้ว ผู้วิจัยได้ให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องตรวจสอบว่า ผู้วิจัยตีความหมายถูกต้องหรือไม่อย่างไรและเนื่องจากผู้วิจัยใช้เวลาในการรวบรวมเก็บข้อมูลในภาคสนามเป็นเวลานานพอสมควร จึงสามารถตรวจสอบและเข้าใจประเด็นสำคัญได้อย่างถูกต้อง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษาด้วยวิธีการ ดังนี้

1. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยเน้นเนื้อหาที่อิงจากกรอบแนวคิดการวิจัยและสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้อย่างถูกต้องตรงประเด็น

2. การวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุป คือ การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Analysis) ใช้การตีความหมายเพื่อสร้างข้อสรุปจากเหตุการณ์ที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร พร้อมทั้งใช้วิธีการวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล

3. การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล (Typological Analysis) คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิด ๆ โดยการใช้นิยามคุณลักษณะและแบบไม่ใช้แนวคิดทฤษฎี

4. การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล คือ การที่ผู้วิจัยนำเอาเหตุการณ์ที่ได้จากการจำแนกข้อมูลแล้วนั้นมาเปรียบเทียบกัน การใช้วิธีการเปรียบเทียบหรือวิเคราะห์เช่นนี้ จะนำไปสู่การสร้างข้อสรุปเชิงนามธรรมและการสร้างทฤษฎีโดยใช้วิธีการสร้างข้อสรุปจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบ (Constant Comparative Analysis)

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า นางสาว A (นามสมมติ) เพศหญิง สำเร็จการศึกษาปริญญาโท ปัจจุบันดำรงตำแหน่งครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ซึ่งถอดบทเรียนจากกรณีศึกษา ผลการวิเคราะห์ข้อมูลนำเสนอรายงานวิจัยแบบพรรณนา (Description) มีบทสัมภาษณ์ที่แสดงถึงองค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ ใจความตอนหนึ่งว่า “ครูใช้กระบวนการบริหารจัดการ ที่เรียกว่า กระบวนการ 5 ร ได้แก่ 1) ร่วมใจ เราต้องทำอย่างไรให้เด็กอยากเข้ามาสู่กระบวนการที่เราอยากให้เขาเรียนรู้ 2) ร่วมคิด 3) ร่วมทำ 4) ร่วมเรียนรู้ และ 5) ร่วมกันแก้ปัญหา โดยเราเป็นผู้อำนวยความสะดวกในกิจกรรมต่างๆ...” และมีใจความตอนหนึ่งที่แสดงถึงเงื่อนไขการมีภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญว่า “เป็นคนที่ทำและพัฒนาต่อเนื่อง มีรายการแข่งขันอะไร ก็พาเด็กไปทำกิจกรรมอย่างนั้นอย่างนี้ ก็เลยทำให้กระบวนการที่ทำก็เลยคิดว่า งานที่ตนเองทำมานี้มัน ไม่ได้ยาก เราทำเป็นปัจจุบัน ทำต่อเนื่องและส่งเสริมเด็กมาเรื่อย ๆ” จากผลการวิจัยข้างต้น เกี่ยวกับภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร สามารถสรุปผลได้ ดังนี้

1. องค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร มีทั้งหมด 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนรู้ 2) ด้านความเข้าใจและความสามารถในการพัฒนาหลักสูตร 3) ด้านการวัดและประเมินผล 4) ด้านการพัฒนาตนเองและเพื่อนครู และ 5) ด้านการเป็นบุคคลแห่งการเปลี่ยนแปลง

2. เื่อนไขปัจจัยการมีภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็ก ในจังหวัดมุกดาหาร โดยแบ่งเป็น 2 ปัจจัย ที่ก่อให้เกิดภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านบุคคล ประกอบด้วย การปรับตัวและระยะเวลา และ 2) ปัจจัยด้านระบบการบริหารจัดการ ประกอบด้วย กลยุทธ์การบริหารจัดการและรูปแบบการบริหารจัดการ

อภิปรายผล

ในการวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็ก ในจังหวัดมุกดาหาร ผลการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยขอเสนอการอภิปรายผลในประเด็นสำคัญ ดังนี้

1. การศึกษาองค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร มีทั้งหมด 5 ตัวแปร ทั้งนี้เนื่องจากเป็นเพราะว่า ครูมีความรู้ความสามารถด้านการจัดการเรียนรู้ตลอดจนทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ แนวทางการพัฒนาโครงการ มีความรู้ความสามารถในด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาซึ่งแนวทางการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ วิจิตรมา ไชยมหา (2556, น. 17) ได้ทำการวิจัยเรื่องรูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำครูด้านการจัดการเรียนรู้ โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและได้ข้อค้นพบว่าองค์ประกอบภาวะผู้นำด้านการจัดการเรียนรู้ มี 5 องค์ประกอบ ดังนี้คือ 1) ด้านการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา 2) ด้านความรู้ความสามารถในการจัดการเรียนรู้ 3) ด้านความรู้ความสามารถในการวัดและประเมินผลการศึกษา 4) ด้านการพัฒนาตนเองสู่ครูมืออาชีพ และ 5) ด้านคุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพ ทั้งนี้เนื่องจากว่าภาวะผู้นำ เป็นพฤติกรรมของครูที่มีอิทธิพลเป็นที่ยอมรับของครูคนอื่นในการปฏิบัติงานมีพฤติกรรมที่สามารถที่สามารถโน้มน้าว ชักชวนกระตุ้น ส่งเสริมให้เพื่อนร่วมงานได้มีพฤติกรรมปฏิบัติตามและทำงานเป็นระบบทีม สอดคล้องกับผลการศึกษาของ รัชฎาพร พิมพิชัย (2556, น. 200) ได้จำแนกองค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ออกเป็น 5 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) การสร้างและเข้าใจหลักสูตร 2) การกำหนดเป้าหมายในการจัดการเรียนรู้ 3) การใช้กลยุทธ์ในการจัดการเรียนการสอน 4) การมีทักษะในการจัดการเรียนการสอน และ 5) การวัดและประเมินผล สอดคล้องกับผลการศึกษาของ อนันตตา ชาวณา (2556, น. 15-16) ได้จำแนกภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ได้ 5 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ 2) การจัดการเรียนรู้ที่เน้นทักษะการสอน 3) การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ 4) การพัฒนาและการใช้สื่อเทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ และ 5) การวัดและประเมินผล การเรียนรู้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Krug (1992 อ้างถึงใน ศิริพร กุลสานต์, 2557, น. 48-49) กล่าวว่าองค์ประกอบภาวะผู้นำในการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผลประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การกำหนดพันธกิจ 2) การจัดการหลักสูตร และการสอน 3) การนิเทศการสอน 4) การกำกับติดตามความก้าวหน้าของนักเรียน 5) การส่งเสริมบรรยากาศการสอน และ สอดคล้องกับผลการศึกษาของ จิรวดี ทวีโชติ (2561, น. 170-171) ได้ศึกษาการพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูในโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 22 มีวัตถุประสงค์ พบว่า ภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 22 ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก จำแนกเป็น 1) ด้านความรู้ความสามารถในการสอน 2) ด้านความเข้าใจและความสามารถในการพัฒนาหลักสูตร 3) ด้านการวัดและประเมินผล 4) ด้านการพัฒนาตนเองและเพื่อนครู และ 5) ด้านการเป็นบุคคลแห่งการเปลี่ยนแปลง จำนวน 14 ตัวบ่งชี้ และไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ กษมา วรวรรณ ณ อยุธยา (2550, น. 39-41) และ ไชยเนตร กรรมธรรมมา (2559, น. 948-956) ได้รายงานผลการศึกษาภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ไว้ 6 องค์ประกอบ และมีผลการจำแนกองค์ประกอบหลักที่แตกต่างจากผู้วิจัยที่ได้ศึกษาไว้ ได้แก่ 1) ด้านคุณธรรม จริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพ คือ ยึดมั่นในอุดมการณ์ของวิชาชีพ เสียสละอุทิศตน

เป็นแบบอย่างที่ดี และ 2) ด้านการมุ่งมั่นพัฒนาผู้เรียน คือ เสียสละและมุ่งหวังอยากให้นักเรียนประสบผลสำเร็จจริงและให้ความสำคัญกับผู้เรียนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน จาก 2 ตัวแปรนี้ อาจเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบองค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูที่มีวิทยฐานะเชี่ยวชาญให้มีประสิทธิผลให้ดียิ่งขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรฐานวิชาชีพทางการศึกษา ประกอบด้วย 1) มาตรฐานความรู้และประสบการณ์ 2) มาตรฐานการปฏิบัติงาน และ 3) มาตรฐานการปฏิบัติตน ซึ่ง 2 ปัจจัยดังกล่าวจะเป็นองค์ประกอบที่สนับสนุนมาตรฐานวิชาชีพด้านการปฏิบัติตนของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญให้มีภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ให้เกิดประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น ดังคำกล่าวที่ว่า “ผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน”

นอกจากนี้ยังไม่สอดคล้องกับผลการศึกษาของ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553, น. 50); อภาภรณ์ ราชพัฒน์ (2554, น. 20); จารุกัทร บุญส่ง (2556, น. 172-174); รังสรรค์ สุทาร์มย์ (2556, น. 16); อนิตตา ชาวนา (2556, น. 15-16) และศิริพร กุลสานต์ (2557, น. 11) จำแนกองค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูได้ 4 ตัวแปร

2. เงื่อนไขปัจจัยการมีภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดมุกดาหาร มี 2 ปัจจัย ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านบุคคล ประกอบด้วย 1.1 การปรับตัว และ 1.2 ระยะเวลา และ 2) ปัจจัยด้านระบบการบริหารจัดการ ประกอบด้วย 2.1 กลยุทธ์การบริหารจัดการ และ 2.2 รูปแบบการบริหารจัดการ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญต้องมีพฤติกรรมปรับตัวทุกสถานการณ์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง มีคุณสมบัติด้านระยะเวลายื่นผลงานเพื่อขอมีหรือเลื่อนวิทยฐานะที่สูงขึ้น และมีกลยุทธ์และรูปแบบการบริหารจัดการในปฏิบัติงานเพื่อให้ผลงานประสบผลสำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของจันทนา แสนสุข (2557, น. 34-46) ได้ศึกษาปัจจัยที่เป็นเหตุและผลของความสามารถภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย ประกอบด้วย การรับรู้ความสามารถของตน ความสามารถในการปรับตัว และความรับผิดชอบต่อสังคม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะปฏิบัติ ดังนี้

1.1 ผู้บริหารสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลสารสนเทศในการวางแผนเพื่อกำหนดนโยบาย แผนงานพัฒนาครูให้มีภาวะผู้นำที่สูงขึ้นได้ เนื่องจากครูที่มีภาวะผู้นำสูงจะส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและคุณภาพของผู้เรียนสามารถนำพาเพื่อร่วมงานปฏิบัติงานไปสู่เป้าหมายได้สำเร็จ

1.2 ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถนำผลการวิจัยไปใช้เป็นข้อมูลสารสนเทศในการวางแผนงานและสนับสนุนให้จัดการอบรมพัฒนาให้ครูในสถานศึกษามีคุณสมบัติยื่นผลงานขอมีหรือเลื่อนวิทยฐานะที่สูงขึ้นและพัฒนาภาวะผู้นำครูให้มีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

1.3 ครูสามารถนำข้อมูลและแนวทางของการพัฒนาภาวะผู้นำในการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญที่ประสบผลสำเร็จไปเป็นแนวทางในการพัฒนาตนเองต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะปฏิบัติ ดังนี้

2.1 ควรทำวิจัยพัฒนารูปแบบองค์ประกอบภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญ

2.2 ควรศึกษาความสัมพันธ์ของปัจจัยที่ก่อให้เกิดภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูวิทยฐานะเชี่ยวชาญที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ศิกานต์ เพียรธัญญกรณ์ ได้ให้องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ จนทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ขอขอบคุณ นางปณญาพร ผิวขำ ได้ถ่ายทอดแนวคิด ประสบการณ์ชีวิตความเป็นครู จนได้รับวิทยฐานะเชี่ยวชาญ ทำให้งานวิจัยบรรลุวัตถุประสงค์สำเร็จสมบูรณ์

บรรณานุกรม

- กษมา วรวรรณ ณ ออยุธยา. (2550). *พิธีเปิดการอบรมครูผู้สอนสังคมศึกษา* [เอกสารประกอบการบรรยายพิเศษ] กรุงเทพฯ: โรงแรมแม่ฟ้า.
- จันทนา แสนสุข. (2557). ปัจจัยที่เป็นเหตุและผลของความสามารถภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย. *วารสารสมาคมนักวิจัย*, 19(1), 34-46.
- จารุภัทร บุญส่ง. (2556). *การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำทางการสอนของหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยในโรงเรียนมัธยมศึกษา* สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ปริญญานิพนธ์ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, สกลนคร.
- จิรวดี ทวีโชติ. (2561). *การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำการจัดการเรียนรู้ของครูในโรงเรียน* สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 22. (ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, สกลนคร.
- เฉลิมลาภ ทองอาจ. (2555). การสอนอย่างเป็นกระบวนการ. *วารสารวิชาการ*, 15(1), 3-5.
- ไชยเนตร กรมธรรมมา. (2559). *ภาวะผู้นำของครูต้นตำรับด้านการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนมัธยมศึกษา* สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 20. ในการประชุมวิชาการและเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 3 ก้าวสู่ทศวรรษที่ 2: บูรณาการงานวิจัย ใช้องค์ความรู้ สู่วิชาชีพยั่งยืน. วิทยาลัยนครราชสีมา, นครราชสีมา. สืบค้นจาก http://journal.nmc.ac.th/th/admin/Journal/2559Vol4No1_119.pdf
- จิตติมา ไชยมหา. (2556). *รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำครูด้านการจัดการเรียนรู้โรงเรียนมัธยมศึกษา* สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. (ปริญญานิพนธ์ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, สกลนคร.
- ทวีศักดิ์ ยศดา, ชูศักดิ์ เอกเพชร และวีระยุทธ ชาตะกาญจน์. (2558). การพัฒนารูปแบบภาวะผู้นำการเรียนการสอนของหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 11. *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 2(1), 67-86.
- ประภาดา คนคลอง. (2560). *การพัฒนาภาวะผู้นำครูเพื่อการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 : กรณีโรงเรียนอนุบาลคำชะอี*. (ปริญญานิพนธ์ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, สกลนคร
- ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. (2549). การศึกษาไทยในยุคปัจจุบัน. ใน กนกวรรณ สิ้นสุข (บรรณาธิการ), *รายงานการสัมมนาเรื่องการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์* (หน้า 12-19). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รังสรรค์ สุทาร์มย์. (2556). *การพัฒนาโปรแกรมเสริมสร้างภาวะผู้นำครูด้านการบริหารจัดการเรียนรู้ โรงเรียนประถมศึกษา* ในเขตตรวจราชการที่ 11 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (ปริญญานิพนธ์ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, สกลนคร.

รัชฎาพร พิมพิชัย. (2556). *รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำครูด้านการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาขนาดเล็ก สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. (ปริญญานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏ สกลนคร, สกลนคร.

ศิริพร กุลสานต์. (2557). *รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำครูในการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ*. (ปริญญานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, สกลนคร.

สุภางศ์ จันทวานิช. (2561). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 24). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2553). *แนวทางการจัดการเรียนรู้ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้น พื้นฐานพุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

อาภรณ์ ใจเที่ยง. (2550). *หลักการสอน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

อารัตน์ ราชพัฒน์. (2554). *การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน*. (ปริญญานิพนธ์ศึกษาดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น.

อนันตตา ชาวนา. (2556). *รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำครูด้านการจัดการเรียนรู้ ในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษาประถมศึกษาเขตตรวจราชการที่ 11*. (ปริญญานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต). มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, สกลนคร